

บทที่ 4

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องการปรับตัวของปลากะตูดในการจัดการทรัพยากรตามแบบประเพณี ภายใต้การบริบทกฎหมายของรัฐ ในการศึกษาเป็นการศึกษากระบวนการที่มุ่งแสวงหาแนวทางของระบบกรรมสิทธิ์และสิทธิในการจัดการทรัพยากรบนที่สูงตามแบบประเพณี ทั้งนี้เพื่ออธิบายให้เห็นว่าปลากะตูดกลุ่มนี้ มีกลไกวิธีการและกระบวนการอะไรบ้างที่สามารถดำรงชีวิตอยู่ในพื้นที่ป่าอย่างสันติสุข มีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายไม่หวั่นไหวต่อกระแสพัฒนาที่พยายามสอดแทรกเข้าสู่ชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยมีแผ่นดิน - น้ำ - ป่าไม้ ในพื้นที่เป็นเดิมพัน

ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและรายงานการวิจัยเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรบนที่สูง การทำไร่หมุนเวียน (Cyclical bush fallow cultivation) และการทำไร่เลื่อนลอย (Shifting cultivation) ในบริบทของมูลเหตุและปัญหามานาประการ ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนวัฒนธรรมของชนเผ่ากะเหรี่ยง ในมุมมองความเข้าใจกับชนเผ่าต่างวัฒนธรรมและงานวิจัยเกี่ยวกับแนวทางเลือกใหม่ของการจัดการทรัพยากรบนที่สูง

4.1 เกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่

1. เป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่มีชุมชนปลากะตูด อาศัยอยู่มากกว่า 80 – 100 ปี มีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายตามแบบบรรพบุรุษพึ่งพาป่าและทรัพยากร โดยไม่หวั่นต่อกระแสการพัฒนาที่เข้าสู่ชุมชน

2. มีหน่วยงานของรัฐ เข้าไปควบคุมและจัดการทรัพยากรป่าไม้และที่ดิน คืออุทยานแห่งชาติขุนแจ เข้าการควบคุมพื้นที่ป่าของชุมชนที่ดูแลตามวิถีบรรพบุรุษ สำนักงานป่าไม้จังหวัดเชียงราย เข้าเสริมบทบาทของป่าชุมชนของชุมชน และโครงการหลวงเข้ามาพัฒนาเกษตรที่สูง ส่งเสริมผลไม้เมืองหนาว ชุมชนมีศักยภาพในการปรับตัวเข้ากับหน่วยงานโดยไม่สนองตอบหรือต่อต้านแต่อย่างใด

3. พื้นที่ศึกษามีการใช้ที่ดิน และทรัพยากร หลากหลายตามวิถีบรรพบุรุษ อีกทั้งมีการสร้างเครือข่ายร่วมหมู่บ้านข้างเคียงในการดูแลพื้นที่ป่าตามจารีตประเพณี โดยมีเป้าหมายชัดเจนเพื่อรักษาประเพณี พิธีกรรมชนเผ่า ต่อการรักษาดิน น้ำ และผืนป่า

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้มุ่งแสวงหาค้นคว้าของชาวเขากะเหรี่ยงปกากะญอ จำนวน 17 หลังคา 20 ครัวเรือน ประชากรประมาณ 102 คน โดยการศึกษาวิถีปฏิบัติที่เปรียบเสมือน มรดกที่ดั่งงาม ซึ่งบรรพบุรุษได้สั่งสมและใช้เป็นแบบแผนในการดำรงชีวิตมาโดยตลอดระยะเวลา ยาวนานกว่า 80 ปี ของหมู่บ้านห้วยหินลาดใน ตำบลบ้านโป่ง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัด เชียงราย

กลุ่มเป้าหมายหลักที่สามารถอ้างอิงเป็นแหล่งข้อมูลให้แก่ผู้วิจัย คือ

1. ผู้นำตามประเพณี ฮี-ใจ๋
2. ผู้นำทางการ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู เจ้าอาวาสวัด
3. ผู้อาวุโส คนเฒ่าคนแก่ที่ได้รับการเคารพยกย่องนับถือของหมู่บ้าน
4. เด็กและวัยรุ่น เด็กที่อยู่ในวัยเรียนและวัยรุ่นที่อยู่ในและนอกระบบโรงเรียน
5. กลุ่มอาชีพต่างๆ ได้แก่ กลุ่มทำสวนชา กลุ่มกองทุนหมุนเวียนประจำหมู่บ้าน

4.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. ตำรา เอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทฤษฎีงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. เครื่องมือเครื่องใช้และอุปกรณ์ต่างๆ กล้องถ่ายรูป เทปบันทึกเสียง
3. แบบสัมภาษณ์ เป็นการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อที่จะ การศึกษาไว้อย่างกว้างๆ เป็นลักษณะคำถามปลายเปิด

4.3 วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยการปรับตัวของปกากะญอในการจัดการทรัพยากร ตามแบบประเพณีภายใต้บริบทกฎหมายของรัฐ เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่แฝงเร้นและกระบวนการสอดแทรกของ วิถีบรรพบุรุษเชื่อมโยงจนถึงปัจจุบัน โดยไม่ตอบสนองหรือต่อต้านต่อกระแสภายนอกที่ พยายามมุ่งเข้าสู่ชุมชน

4.4 แหล่งข้อมูล

1. การศึกษาจากเอกสารและรายงานการวิจัยเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรบนที่สูง รวมถึง หนังสืออ้างอิงทางวิชาการบทความ ทั้งของต่างประเทศและในประเทศ ที่ใช้เป็นแนวและกรอบคิด ในการศึกษาข้อมูลพื้นที่ ได้แก่

1.1 ข้อมูลด้านนโยบายของรัฐที่เข้าไปมีความสัมพันธ์กับชุมชน เป็นข้อมูลในระดับกลางครอบคลุมโดยทั่วไป เช่น การประกาศเป็นป่าสงวนแห่งชาติ การพยายามสอดแทรกแนวทางป่าชุมชนของกรมป่าไม้ และการกำหนดพื้นที่เป็นอุทยานแห่งชาติ (จากสำนักงานป่าไม้เขตและสำนักงานป่าไม้จังหวัดเชียงราย ส่วนอุทยานแห่งชาติ กรมป่าไม้) รวมถึงความพยายามสอดแทรกของโครงการหลวงมุ่งส่งเสริมผลไม้เมืองหนาว กรมปศุสัตว์ ส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ เพื่อจะได้ทราบกับวัตถุประสงค์และพัฒนาการในอันที่จะเข้าไปควบคุมและจัดการทรัพยากรของชุมชน โดยมีเงื่อนไขวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนเป็นแนวกันชน

1.2 ข้อมูลทางด้านกายภาพที่จะบ่งชี้ลักษณะพื้นที่ที่ชุมชนควบคุมดูแล และจัดการทรัพยากรมาต่อเนื่องและยาวนาน เป็นแผนที่ระวาง ลำดับชุด 4847 I มาตราส่วน 1 : 50,000 แสดงจุดที่ตั้งหมู่บ้านพื้นที่ห่างกัน และผืนป่าของชุมชน แผนที่อุทยานแห่งชาติขุนแจ ที่แสดงให้เห็นการใช้พื้นที่ซ้อนทับสิทธิระหว่างรัฐกับชุมชน

1.3 ข้อมูลจากการใช้ทรัพยากรร่วมกันของชุมชน การทำการเกษตรบนที่สูงการทำสวนชาที่กลมกลืนไปกับป่าธรรมชาติ การเกษตร ผลไม้เมืองหนาว (ลูกพลับ) เพื่อจะบ่งชี้ให้เห็นถึงการใช้ทรัพยากรที่หลากหลายของชุมชนที่ไม่พึ่งพาเทคโนโลยี

2. ข้อมูลจากการสำรวจภาคสนามที่ทำการสำรวจในระดับกว้าง โดยอาศัยเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างไม่เน้นแบบสอบถาม เป็นลักษณะคำถามปลายเปิด นอกจากนี้ได้ใช้สังเกตแบบที่มีส่วนร่วมและใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เพื่อให้ได้ข้อมูลระดับลึกจากการซักถามในรายละเอียดตามหัวข้อที่ได้กำหนดเอาไว้ สำหรับแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key informant) เพราะผู้ให้ข้อมูลหลักจะเป็นคนที่ซึมซับระบบของชุมชนนำมาวิเคราะห์จนสามารถตั้งข้อสังเกต คำอธิบายหรือข้อสรุปบางประการขึ้นมา ที่เป็นบริบททั้งด้านกายภาพและด้านสังคมของชุมชน โดยแบ่งเป็น 2 ขั้นตอน คือ

2.1 การสำรวจด้านกายภาพในระดับกว้างจากจำนวนประชากรของชุมชน 20 ครัวเรือนเพื่อจะศึกษาเกี่ยวกับลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

2.2.1 สภาพทั่วไปของหมู่บ้าน เพื่อศึกษาถึงศักยภาพของพื้นที่ที่เป็นโครงสร้างของชุมชน การประกอบอาชีพตลอดจนเงื่อนไขของการปรับตัวในวิถีปฏิบัติของชุมชน

2.2.2 การศึกษาของชุมชน บ่งชี้ให้เห็นความสนใจของชุมชนที่จะปรับตัวต่อกระแสภายนอกชุมชนในการดำรงวิถีบรรพบุรุษของตนเอง

2.2.3 ลักษณะการถือครองที่ดินและจำนวนที่ดินที่ครอบครองซึ่งจะแสดงถึงความสามารถที่จะควบคุมและจัดการทรัพยากรของชุมชน เป็นข้อบ่งชี้ถึงความแตกต่างของสถานภาพผู้คนในชุมชน และทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์ด้านการผลิตภายในชุมชน

2.2.4 ทรัพย์สินของครัวเรือนนอกจากจำนวนและประเภทการถือครองที่ดิน คือ ลักษณะบ้าน ทรัพย์สินที่แสดงสถานภาพของตนเองทางสังคม เช่น รถยนต์ รถจักรยานยนต์ เครื่องใช้ในบ้าน และเครื่องมือการเกษตร

2.2 กลุ่มของผู้ให้ข้อมูลตามลักษณะของกลุ่มและประเด็นที่ต้องศึกษา ได้แก่ ผู้อาวุโส กลุ่มอาชีพ ผู้นำทางศาสนา เด็กและวัยรุ่น และนอกจากนี้ยังมีบุคคลที่เป็นผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการผู้ให้ข้อมูลหลักในแต่ละกลุ่มจะเลือกประมาณกลุ่มละ 2 คน เพื่อใช้ในการตรวจสอบข้อมูลว่ามีความเชื่อถือได้หรือไม่ ในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

ประเด็นที่หนึ่ง การบุกเบิกที่ดินทำกิน และการสืบทอดมรดก วัตถุประสงค์ในการผลิตของครัวเรือน จะเป็นตัวชี้ถึงการพึ่งพาระบบการผลิต รวมถึงการจัดระบบการใช้ที่ดินโดยคำนึงถึงศักยภาพของพื้นที่ในแต่ละแห่งด้วยเหตุผลอย่างไร และคำนึงถึงสภาพแวดล้อมอย่างไรเพื่อที่จะดูว่าการใช้พื้นที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของชุมชนหรือไม่อย่างไร

ประเด็นที่สอง การจัดการแรงงานในครัวเรือน และจำนวนสมาชิกในครัวเรือนและปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจในการผลิต ซึ่งจะทำให้ทราบแนวโน้มต่อการกำหนดวิถีชีวิตของตนเองและชุมชน ว่ามีการปรับเปลี่ยนอย่างไรในสถานการณ์ปัจจุบัน

ประเด็นที่สาม การใช้ทรัพยากรของครัวเรือน เช่น ใช้ประโยชน์จากป่าอย่างไร รวมไปถึงแหล่งน้ำธรรมชาติเพื่ออุปโภคบริโภค มีการจัดสรรหรือสัมพันธ์กับครัวเรือนอื่นอย่างไร เพื่อทราบถึงพัฒนาการใช้ทรัพยากรของชุมชนว่ายังเป็นของชุมชนหรือของปัจเจกชนมากขึ้น จะสะท้อนให้เห็นแนวคิดเกี่ยวกับระบบสิทธิของชุมชน มีผลกระทบต่อควบคุมและ จัดการทรัพยากร โดยเฉพาะที่ดินและทรัพยากรที่เกี่ยวข้องอย่างไร

ประเด็นที่สี่ ภาวะเศรษฐกิจที่ต้องมีความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับชุมชน และชุมชนกับภายนอกชุมชน โดยมองผ่านระบบการผลิตว่า มีการใช้แหล่งเงินทุนของตนเองหรือกองทุนหมู่บ้าน รวมถึงผลผลิตตอบแทน เพื่อจะทราบถึงการปรับตัวต่อความสัมพันธ์ภายในชุมชนเองและภายนอกชุมชน

ประเด็นที่ห้า สัมภาษณ์แหล่งข้อมูลผู้อาวุโส ผู้นำหมู่บ้านฮี-โช ผู้นำตามแบบประเพณี ผู้ใหญ่บ้าน และผู้ที่เชื่อถือได้ เกี่ยวกับประวัติหมู่บ้าน การดำรงชีพก่อนประกาศเป็นป่าสงวนแห่งชาติ และหลังประกาศเป็นป่าสงวนแห่งชาติ การใช้ทรัพยากรดั้งเดิมของชุมชน ตามแนวคิดที่เสนอไว้

4.5 การประมวลและวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลจากการศึกษาทางด้านกายภาพ บริบทของชุมชนแหล่งข้อมูลเจาะลึก ตามประเด็นที่ทำการศึกษาหาความสัมพันธ์ที่เป็นเงื่อนไขต่อการปรับตัวในการใช้ทรัพยากร ตลอดจนรายงานจะเป็นการประมวลและวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบระหว่างปรากฏการณ์ของชุมชน 2 ช่วง คือ ก่อนและหลังการเข้ามาของนโยบายและอำนาจรัฐ โดยเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับระบบกรรมสิทธิ์กับการใช้สิทธิตามประเพณีที่มีปฏิสัมพันธ์กับรัฐและภายนอกชุมชน โดยมองผ่านปรากฏการณ์บริบทของชุมชนที่มีความสัมพันธ์ตามเงื่อนไขของชุมชนที่มีการพัฒนาต่อเนื่องกว่า 80 ปี การเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลจะเขียนและสรุปข้อมูลลักษณะการพรรณาเชิงคุณภาพเป็นหลักการ เพื่อสะท้อนให้เห็นกระบวนการที่ส่งผลต่อการปรับตัวตามวิถีบรรพบุรุษ สภาพแวดล้อม กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ปรากฏในพื้นที่ที่ศึกษา